FdSS
FEDERATIE van de MAATSCHAPPELIJKE DIENSTEN

TIJDSCHRIFTEN VAN HET ACTIEONDERZOEK #19

#19 PARTICIPATIE STIMULEREN, MAAR BURGERSCHAP BELEMMEREN

DE BRI-CO'S EN DE UITDAGINGEN VAN DE PARTICIPATIEVE DEMOCRATIE

September 2026

Een publicatie van de vzw Federatie van de Maatschappelijke Diensten
Auteurs: Joaquin De Santos, Justine Vleminckx en Toufik Cherifi

TIJDSCHRIFT VAN HET ACTIEONDERZOEK

Sinds december 2021 begeleidt en analyseert de cel Actieonderzoek van de Federatie van de Maatschappelijke Diensten de BRI-Co's[1], een systeem voor sociale interventies, waarbij gemoedelijke ruimten gecreëerd worden om mensen samen te brengen en naar hen te luisteren. Met dit project wil men de ervaringen van de bewoners van Brusselse volkswijken onder de aandacht brengen en uiteindelijk concrete veranderingen teweegbrengen in hun directe omgeving.

Als onderzoekers die ook actief zijn op het terrein, vervullen we verschillende rollen die elkaar versterken: we documenteren de ervaringen van de betrokkenen, we staan in voor het concrete beheer van het project voor, tijdens en na het BRI-Co, we bieden ondersteuning bij het uitvoeren van acties en we voeren meta-analyses van het systeem en de impact ervan uit.

1 Bureau de Recherche et d'Investigation sur les Communs. Voor meer informatie over het ontstaan van de BRI-Co's, zie: DEMOTIER, Pierre. 2023. 'BRI-Co : (p)réparations dans les quartiers', *Cesep*, 83 p.

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD 4
INLEIDING 8
1. NOG VOORDAT ER SPRAKE IS VAN PARTICIPATIE, ZIJN ER BEPERKTE MOGELIJKHEDEN OM BIJEEN TE KOMEN 11
Omgaan met de privatisering van de ruimten 12
... en het regelgevingskader van de openbare ruimte 14
2. PARTICIPEREN, MAAR MET WELK DOEL? OF HOE BERUSTING TOT STAND KOMT: TWEE CASESTUDY'S 18
Het Verdonckstadion: de heropening van een groene ruimte die door bureaucratie tegengehouden werd 20
Technische aspecten ten koste van de huurders: sociale huisvestingsmaatschappijen 23
CONCLUSIE: BEWONERS VAN VOLKSWIJKEN BELEMMERD IN HUN BURGERSCHAP 27
BIBLIOGRAFIE 30

VOORWOORD

Schrijven over de BRI-Co's en proberen te vatten wat er tijdens deze bijeenkomsten allemaal gebeurt, is geen eenvoudige opdracht. Woorden geven aan een aanpak waarin doen belangrijker is dan praten, lijkt misschien zelfs tegenstrijdig. Toch is het nodig. Door ervaringen te beschrijven, begrijpen we wat we eruit kunnen leren. Door ze te delen en te bespreken, krijgen we er meer inzicht in. En door onze analyses te verspreiden, kunnen we blijven experimenteren. Het geschreven woord biedt daarbij een waardevol en betrouwbaar houvast: het helpt ons om de inzichten die in elke fase van dit proces ontstaan zo getrouw mogelijk door te geven. Dat dit *Tijdschrift van het Actieonderzoek* überhaupt bestaat, is dan ook al een prestatie op zich. De drie auteurs verdienen alle lof daarvoor.

Maar Joaquin, Justine en Toufik doen meer dan alleen ervaringen beschrijven. In alle bescheidenheid laten ze zien hoeveel werk er achter de BRI-Co's schuilgaat, zowel voor henzelf als voor iedereen die eraan meewerkt. Ze tonen hoeveel tijd en energie het kost om een probleem in het kader van een BRI-Co op de politieke agenda te krijgen. Dat proces verloopt in drie fasen.

De eerste stap is mensen helpen om problemen onder woorden te brengen. Daarvoor moeten we eerst inzicht krijgen in hun leefomstandigheden. Daarbij moeten we het idee loslaten dat alles efficiënt moet verlopen en dat de mening van mensen over wat er in hun buurt speelt zomaar voor het oprapen ligt. Bewoners van volkswijken hebben vaak al ondervonden dat hun stem niet ernstig genomen werd op het werk, bij overheidsdiensten en op vele andere plaatsen. Daarom moeten we ervoor zorgen dat iedereen weer het gevoel krijgt dat hun mening ertoe doet en dat ze zelf mogen benoemen wat er misloopt. Daarvoor hebben we heel wat kennis en vaardigheden nodig, die onder meer voortkomen uit het volksonderwijs, de etnografie en het sociaal werk. Het gaat wel degelijk om vaardigheden waarmee we ons aan elke

situatie kunnen aanpassen, niet om instrumenten die we overal toepassen en die ons uiteindelijk hun eigen politieke denkkader opleggen. Wie in dit *Tijdschrift van het Actieonderzoek* een praktische handleiding verwachtte, zal dus teleurgesteld zijn. Maar wie verder kijkt, ontdekt hoeveel werk er bij collectief onderzoek in Brussel komt kijken.

De BRI-Co's willen niet alleen 'verslag uitbrengen', maar ook, en zelfs vooral, 'rekening houden' met wat mensen vertellen. In de praktijk maakt dat een wereld van verschil. Voor de betrokkenen verandert er immers heel veel. Ze zien dat anderen belang hechten aan wat hen bezighoudt en dat hun bezorgdheden niet halverwege het traject aan de kant geschoven worden. Ook voor de professionals verandert er veel. Zij zorgen er niet alleen voor dat de stem van de buurtbewoners gehoord wordt, maar ook dat hun woorden effectief hun stempel drukken op de openbare ruimte. Daarbij krijgen ze te maken met administratieve traagheid, ingewikkelde procedures, de technische expertise van aangestelde deskundigen en allerlei andere obstakels. De auteurs van dit *Tijdschrift van het Actieonderzoek* vermelden het niet uitdrukkelijk, maar dit is ook de fase waarin persoonlijke of politieke conflicten weer kunnen oplaaien en waarin de BRI-Co's gevestigde gewoonten en bestaande consensus ter discussie stellen. Ondanks al die moeilijkheden moeten ze het dossier blijven opvolgen. Ook als het hen niet rechtstreeks aangaat, als het traject verder gaat dan oorspronkelijk voorzien, als ze daarmee mensen voor het hoofd stoten of als ze zelf moe zijn.

Tussen die twee stappen ligt nog een cruciale fase: alle verhalen en ervaringen samenbrengen. Wat hebben mensen verteld? Welke problemen hebben ze aangekaart? Waar voelen ze zich niet goed bij? Welke onrechtvaardigheden klagen ze aan? En wat wordt er tussen de regels door gezegd? Wat de BRI-Co's bijzonder maakt, is dat de onderzoekers dit werk niet achteraf aan hun bureau doen. Het gebeurt tijdens het BRI-Co zelf, aan dezelfde tafels waaraan ze samen met de buurtbewoners eten. Op de laatste dag van het BRI-Co worden de verbanden tussen alle verhalen gedeeld met iedereen die eraan meegewerkt heeft, maar ook met degenen die niet aan tafel konden aanschuiven. En net daarin schuilt de grootste kracht van de BRI-Co's: de

collectieve autonomie terugwinnen en ze opnieuw toegankelijk maken voor wie ervan uitgesloten werd.

Maar wanneer het erop aankomt om een probleem ernstig te nemen en op te lossen, moeten de buurtbewoners dan nog altijd zelf aan het woord komen en aanwezig zijn? Dat brengt ons bij een vraag waarop dit *Tijdschrift van het Actieonderzoek* geen antwoord geeft: zijn de BRI-Co's een instrument voor participatieve democratie, een onderzoeksmethode of een manier om belangen te behartigen? De auteurs hebben er terecht voor gekozen om die vraag niet te beantwoorden. Deze dubbelzinnigheid hoeven we niet weg te werken. Integendeel, we moeten ze koesteren. Je zou kunnen denken dat de BRI-Co's die drie functies tegelijk kunnen vervullen. Wie John Dewey wat te snel leest, vindt misschien zelfs argumenten om dat idee te ondersteunen. Maar in de praktijk houdt die redenering geen stand. Bewoners ontmoeten en samen met hen benoemen wat er misloopt, vraagt om een bepaalde aanpak, houding en aandacht voor specifieke uitdagingen. Willen we vervolgens begrijpen wat mensen vertellen, spanningen en tegenstrijdigheden blootleggen en alles analyseren en samenvatten, dan zijn opnieuw andere aandachtspunten, houdingen en werkwijzen nodig. En nog iets anders is het om met deskundigen in gesprek te gaan, aan hun verwachtingen te voldoen om vooruitgang te boeken en vervolgens via een omweg proberen te bereiken wat langs de gebruikelijke weg niet lukte.

Op dat moment wordt de bijzondere positie van de BRI-Co-medewerkers moeilijk houdbaar, net zoals die van vakbondsafgevaardigden in de arbeidswereld. Toen ik *Résister à la chaîne* opnieuw las, viel het me op hoeveel gelijkenissen er zijn tussen de tegenstrijdige verwachtingen waarmee vakbondsafgevaardigde Christian Corouge worstelt en de situaties die in dit *Tijdschrift van het Actieonderzoek* aan bod komen. De kunst om met en binnen die spanningsvelden te werken, behoort wellicht tot de specifieke vaardigheden van vakbondsafgevaardigden. Ze kunnen op de werkvloer even goed luisteren als spreken, beheersen de codes en gebruiken van de vakbondsorganisatie en hebben geleerd om bij onderhandelingen met werkgevers de strategieën van de tegenpartij te doorzien en erop

vooruit te lopen. Zorgden de resultaten die Christian Corouge en andere vakbondsafgevaardigden wisten te bereiken er niet net voor dat de mensen die ze vertegenwoordigden, opnieuw een gevoel van politieke slagkracht en een vorm van collectieve autonomie kregen? Misschien nodigen de auteurs van dit *Tijdschrift van het Actieonderzoek* ons zo uit om op een nieuwe manier na te denken over hoe vertegenwoordiging mensen meer zeggenschap en zelfstandigheid kan geven.

Julien Charles
CESEP, Centre Socialiste d'Éducation Permanente vzw

INLEIDING

Tijdens de legislatuur 2019-2024 van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest werd een nieuwe gewestelijke dienst opgericht met de uitgesproken ambitie om 'de burgerparticipatie te bevorderen' en het vertrouwen in de democratie te herstellen door instellingen en burgers dichter bij elkaar te brengen. Dit initiatief werd door de overheid voorgesteld als een antwoord op de terugkerende vaststelling dat de legitimiteit van het overheidsoptreden en van de representatieve instellingen alsmaar meer in vraag gesteld wordt. Burgerparticipatie wordt er gezien als een manier om meer rekening te houden met de ervaringen en standpunten van de inwoners en om hen tegelijk meer te betrekken in het democratische leven.

Deze belofte – om de 'crisis' van de representatieve democratie het hoofd te bieden door de ontwikkeling van burgerparticipatie – is niet nieuw, maar lijkt maar moeilijk in de praktijk te brengen. Hoewel het aantal initiatieven voor meer participatie de afgelopen decennia sterk toegenomen is, blijkt uit heel wat studies dat ze het vertrouwen in de democratie maar moeizaam versterken, vooral wanneer die initiatieven niet gepaard gaan met een echte verdeling van de macht en er geen rekening gehouden wordt met de mening van de burger (Blondiaux, 2001, 2011; Berger, 2019; Berger en Charles, 2014; Loisel en Rio, 2024; Carrel, 2013…). Het is dan ook goed om stil te staan bij de werkelijke mogelijkheden die alle burgers krijgen om zich uit te spreken en bij te dragen aan het democratische proces, maar ook bij het vermogen van de instellingen om naar hun stem te luisteren en deze om te zetten in concrete veranderingen.

Als onderzoekers die ook actief zijn op het terrein en die meewerken aan een systeem voor sociale interventies dat kadert binnen de hierboven vermelde legislatuur, worden we voortdurend met die vraag geconfronteerd.

Het initiatief rond de BRI-Co's[1], die sinds 2021 al georganiseerd werden in meer dan 30 Brusselse microwijken, verspreid over 14 van de 19 gemeenten van het Brussels Gewest, bestaat erin de nodige voorwaarden te scheppen om de bewoners uit Brusselse volkswijken collectief aan het woord te laten over hun leefomstandigheden. Zo wordt er gedurende enkele dagen, dankzij een goed geoliede logistiek, een gezellige ontmoetingsplaats ingericht midden in een wijk. In een mum van tijd en met behulp van decoratieve elementen (tafellakens, bloemen, kaarsen, enz.) wordt een gewone ruimte omgetoverd tot een soort buurtkantine waar de hele dag door gratis eten en warme dranken geserveerd worden.

De bedoeling van de BRI-Co's is om ontmoetingen en uitwisselingen tussen buurtbewoners, lokale verenigingen en onderzoekers-hulpverleners te bevorderen, met als uiteindelijke doel een collectieve dynamiek op gang te brengen die kan leiden tot concrete veranderingen in het leven van een wijk en haar bewoners. Deze veranderingen kunnen verschillende vormen aannemen, zoals de inrichting van een openbare ruimte, de opening van een collectief lokaal, de oprichting van een buurtcomité, rattenbestrijding in gebouwen, de plaatsing van openbare vuilnisbakken of de verbetering van bepaalde diensten in de wijk (Vleminckx et al. 2023; Cherifi et al. 2025).

Dit wordt misschien allemaal gemakkelijk gezegd tijdens dergelijke informele momenten, maar de ervaring van de BRI-Co's toont aan hoe moeilijk het telkens weer is om de collectief geformuleerde vragen en behoeften om te zetten in daadwerkelijke veranderingen. Er zijn heel wat obstakels die de concrete uitvoering ervan vertragen, bemoeilijken of belemmeren.

Deze 'belemmeringen' kunnen te maken hebben met de complexiteit van het Brusselse institutionele landschap, administratieve rompslomp, een gebrek aan luisterbereidheid bij bepaalde instellingen, een ongelijkheid in macht en middelen tussen instellingen en buurtbewoners, enz. Daarbij komt nog een belangrijke tijdsfactor: instellingen hebben vaak heel veel tijd nodig om een

1 Bureau de Recherche et d'Investigation sur les Communs. Voor meer informatie over het ontstaan van de BRI-Co's, zie: DEMOTIER, Pierre. 2023. 'BRI-Co : (p)réparations dans les quartiers', *Cesep*, 83 p.

eerste stap vooruit te zetten. Dit staat in contrast met de dringendheid en de onzekere toekomst van de dagelijkse realiteit van de inwoners van de volkswijken, zeker in een context van sterke geografische mobiliteit[2].

In die zin moet ook gekeken worden naar een andere beperking die rechtstreeks verband houdt met de participatieve initiatieven zelf en met het institutionele kader waarin ze tot stand komen: de BRI-Co's worden gefinancierd via 'facultatieve subsidies', een eenmalige financiering die niet gegarandeerd elk jaar verlengd wordt. De belofte om burgerinitiatieven te ondersteunen die tot tastbare veranderingen kunnen leiden, is dus onzeker en blijft afhangen van het al dan niet voortzetten van de subsidies.

Uitgaande van de analyse van deze 'belemmeringen' nodigt dit Tijdschrift van het Actieonderzoek uit tot een grondige denkoefening over het initiatief rond de BRI-Co's, maar ook over het beleid inzake participatieve democratie dat tot nu toe gevoerd is. Een dergelijke denkoefening lijkt ons van fundamenteel belang, vooral omdat we vanuit onze positie als onderzoeker-hulpverlener in het kader van de BRI-Co's al vijf jaar lang vaststellen dat het onmiddellijke gevolg van deze belemmeringen is dat ze bij de betrokken bevolkingsgroepen leiden tot enerzijds alsmaar meer frustratie en scepticisme ten aanzien van het democratische proces en anderzijds een gelatenheid over de mogelijkheden om collectief in te grijpen in bepaalde problemen.

Wanneer de uitgesproken woorden maar moeilijk tot tastbare veranderingen leiden, is het risico groot dat participatieve initiatieven paradoxaal genoeg het gevoel van politieke onmacht versterken, een gevoel dat ze net hadden moeten bestrijden.

2 In Brussel is er over het algemeen een hoge woonmobiliteit, omdat de stad voornamelijk uit huurders bestaat. Toch is deze mobiliteit zeer ongelijk verdeeld over de wijken. Dit verschil in mobiliteit is niet alleen demografisch (meer uitgesproken in wijken met veel jongvolwassenen (20-35 jaar), studenten, expats en internationale werknemers); het wijst ook op een vorm van stedelijke segregatie. De volkswijken in het centrum kennen een sterk verloop van bewoners, gentrificatieprocessen, het voortdurend komen en gaan van huishoudens met verschillende sociale profielen. De meer welgestelde woonwijken van de tweede kroon, zoals bepaalde delen van Ukkel, Sint-Pieters-Woluwe, Oudergem en Watermaal-Bosvoorde, vertonen daarentegen aanzienlijk stabielere cijfers. Zie: Van Criekingen, M. 2006.

1. NOG VOORDAT ER SPRAKE IS VAN PARTICIPATIE, ZIJN ER BEPERKTE MOGELIJKHEDEN OM BIJEEN TE KOMEN

De BRI-Co's worden georganiseerd in verschillende microgebieden in Brussel – een plein, een huizenblok, een park, enz. – waarbij gebruik gemaakt wordt van de beschikbare ruimten of rechtstreeks van de openbare ruimte. Ze kaderen in een logica van buurtwerk, in wijken met minder dan 5.000 inwoners, zo dicht mogelijk bij de dagelijkse realiteit, de behoeften en de prioriteiten van de betrokkenen: hun directe omgeving, de relaties met de buren, de woonomstandigheden, de diensten in de buurt, het dagelijkse gebruik van de wijk, enz.

In de wijken die we onderzocht hebben, viel ons al snel op hoe weinig toegankelijke en betaalbare ruimte er was. De experimenten in het kader van de BRI-Co's hebben immers aan het licht gebracht hoe moeilijk het is, zowel voor de buurtbewoners als voor de actoren uit het verenigingsleven, om ruimten te vinden om elkaar te ontmoeten, zich collectief te organiseren en een gemeenschapsleven tot stand te brengen.

OMGAAN MET DE PRIVATISERING VAN DE RUIMTEN...

"We hebben veel zin om dingen te organiseren, maar we lopen vast op de locatie. De meeste ruimten in Brussel zijn geprivatiseerd." (Werknemer betrokken bij het BRI-Co-project, augustus 2022)

Het tekort aan ruimten die toegankelijk zijn voor inwoners en verenigingen houdt nauw verband met de toenemende speculaties op de Brusselse vastgoedmarkt. Tussen 2010 en 2020 zijn de huurprijzen in het Brussels Gewest met meer dan 83% gestegen, wat leidt toe een structureel tekort aan betaalbare woningen (Dupont, 2022). Deze stijgende lijn is nooit omgebogen: sinds de periode 2020-2025 zijn de prijzen blijven stijgen, met bijna 40% in vijf jaar.

In een dergelijke context van inflatie die niet onder controle te houden is, worden de beschikbare ruimten bij voorrang gebruikt voor doeleinden die als economisch rendabeler beschouwd worden. Deze evolutie leidt ertoe dat inwoners, verenigingen en lokale groepen alsmaar minder toegang hebben tot betaalbare locaties om elkaar te ontmoeten, activiteiten te organiseren of vormen van buurtsolidariteit te ontwikkelen.

In dezelfde lijn hebben verschillende maatschappelijk werkers die we in het kader van het BRI-Co-project ontmoet hebben, ook gewezen op de toenemende privatisering van openbare buitenruimten voor commerciële doeleinden. Het beleid dat tijdens de coronacrisis gevoerd werd, heeft deze ontwikkeling zeker in de hand gewerkt door de uitbreiding van terrassen van cafés en restaurants naar delen van de openbare ruimte, zoals trottoirs of bepaalde pleinen, aan te moedigen.

De toegang tot bepaalde ontmoetingsplaatsen hangt zo alsmaar meer af van het vermogen om te kopen, winkels te bezoeken of deel te nemen aan 'legitieme' vormen van consumptie, vooral omdat in sommige Brusselse gemeenten aanwezigheid die als onproductief of simpelweg niet-commercieel

beschouwd wordt, verdacht kan overkomen. In hartje Brussel is het voortaan bijvoorbeeld verboden om alcohol te drinken op de openbare weg, behalve in horecazaken.

Deze evolutie versterkt niet alleen vormen van ruimtelijke segregatie, door een onderscheid te maken tussen legitieme gebruikers van de openbare ruimte, die beperkt blijven in hun rol als 'stedelijke consument-actoren' (Garnier, 2008) en anderen, ze ondermijnt ook het alledaagse gebruik van de openbare ruimte, evenals de mogelijkheden voor informele ontmoetingen.

Volgens Garnier (Id), die de tendens om de openbare ruimte weer tot leven te wekken, als een schijnvertoning beschrijft, zijn de beleidsmaatregelen voor de 'herwaardering' van deze ruimten, die vaak gericht zijn op het 'herstellen van de sociale band', niet beperkt tot het verfraaien of dynamiseren van stedelijke ruimten, zoals ze beweren, maar dragen ze eerder bij aan een gecontroleerde enscenering van het collectieve leven.

De auteur toont aan dat deze herinrichtingen leiden tot een 'strakke', beveiligde en sterk geësthetiseerde verstedelijking, waarin spontaan, conflictueus of volks gebruik van de openbare ruimte geleidelijk aan verdwijnt. Steden worden op die manier 'geënsceneerde' ruimten, vergelijkbaar met pretparken of winkelcentra, waarin de bewoners aangemoedigd worden om in de eerste plaats consumenten te worden en deel te nemen aan geprogrammeerde activiteiten.

... EN HET REGELGEVINGSKADER VAN DE OPENBARE RUIMTE

Deze vaststellingen moeten afgetoetst worden aan andere opmerkingen van verschillende inwoners tijdens de BRI-Co's. Ze wijzen op de geleidelijke verdwijning van voorzieningen die het gebruik van de openbare ruimte mogelijk maken, zoals de bankjes die uit bepaalde wijken weggehaald zijn: *"In de L-laan waren er vroeger bankjes, maar die zijn nu allemaal weg. De openbare banken zijn weggehaald zogezegd 'om overlast te vermijden'. De plaats voor het publiek in de openbare ruimte is beperkt."* (Medewerker van het BRI-Co-project, augustus 2022)

Nochtans vervullen deze bescheiden voorzieningen een essentiële rol om ontmoetingen, sociale contacten en stedelijk samenleven mogelijk te maken. Door ze weg te halen, wordt de ruimte waar bewoners zich legitiem kunnen verpozen, alsmaar kleiner.

Hier stuiten we op belemmeringen die verband houden met het regelgevende kader voor het gebruik van de openbare ruimte. "Het recht om bijeen te komen in de openbare ruimte is onderworpen aan regels, doorgaans om de orde te handhaven of de rust in de buurt te bewaren" (Benzaouia en Van Gyzegem, 2017).

Voor het gebruik van de openbare ruimte, de organisatie van een evenement of simpelweg het plaatsen van een informatiebord op straat (bijvoorbeeld het dagmenu) kan een vergunningsaanvraag nodig zijn. Deze situatie roept vragen op over de echte mogelijkheden van mensen om hun eigen aanwezigheid in de stad op te eisen. Het gebruik van de openbare ruimte lijkt immers af te hangen van omslachtige vergunningsprocedures, gemeentereglementen of controlemaatregelen.

In het kader van het BRI-Co-project hebben we vastgesteld dat een eenvoudige vergunningsaanvraag voor het gebruik van de openbare ruimte

vaak inhoudt dat men binnen strakke termijnen zeer technische digitale formulieren van soms wel tien pagina's moet invullen.

Bij volledige of gedeeltelijke weigering moet men ook in staat zijn om met de bevoegde overheidsinstantie te onderhandelen en het project met overtuiging te verdedigen. Dat hebben we ondervonden toen een gemeente toestemming gaf voor de organisatie van een BRI-Co op een openbaar plein, maar zonder dat er eten en drinken aangeboden mocht worden. In dit specifieke geval is het te danken aan ons doorzettingsvermogen en onze middelen, maar ook aan onze professionele netwerken en de reputatie van onze instelling, dat we het project uiteindelijk volledig hebben kunnen uitvoeren. Deze situatie toont zo de ongelijkheden aan op het vlak van middelen, vaardigheden en statuten die voor dergelijke initiatieven nodig zijn.

Deze vraag was ook aan de orde toen we samen met buurtbewoners werkten aan de inrichting van straatmeubilair in hun wijk. Dat was onder andere het geval voor een belangrijk plein in een gemeente in het zuiden van Brussel, naar aanleiding van een BRI-Co in april 2022.

Een van de vaststellingen van de deelnemers had betrekking op het gebrek aan activiteiten op het plein, dat zowel te wijten was aan de ligging ervan in een doodlopende straat als aan het ontbreken van straatmeubilair waar mensen konden samenkomen. Toen ontstond het idee om picknicktafels te bouwen en te plaatsen, een idee dat gesteund en bevestigd werd door een buurtbewoner die twee weken lang het gebruik en de verkeersstromen op het plein geobserveerd had.

Samen met die man heeft het BRI-Co-team een vergunning aangevraagd bij de gemeente. Daarvoor waren verschillende ontmoetingen met de burgemeester en de schepenen van stedenbouw en burgerparticipatie nodig. Zij gaven uiteindelijk toestemming voor de tijdelijke plaatsing van twee picknicktafels en bijbehorende banken, op voorwaarde dat er een dossier opgemaakt zou worden met een gedetailleerde beschrijving van de

technische keuzes voor de uitvoering, inclusief plattegronden, het ontwerp van het meubilair, de gekozen houtsoort en de wijze van plaatsing.

De aanwezigheid van een ontwerper in ons team heeft dit werk flink vergemakkelijkt, aangezien daarvoor specifieke vaardigheden vereist zijn, terwijl de gemeente niet de nodige ondersteuning bood om zo'n dossier samen te stellen. Uiteindelijk konden de tafels en banken geplaatst worden. Hoewel het oorspronkelijk de bedoeling was om deze voorzieningen drie maanden te laten staan, werd dat uiteindelijk bijna twee jaar langer, totdat ze verwijderd werd in het kader van grootschalige herinrichtingswerkzaamheden aan het plein.

Op basis van deze voorbeelden kan men zich de vraag stellen of het gebruik van de openbare ruimte in de praktijk niet afhankelijk is van de steun van politieke of institutionele 'garanten' – in dit geval het BRI-Co-team – die een initiatief bij overheidsinstanties kunnen legitimeren.

Achter de schijnbare toegankelijkheid van deze administratieve procedures gaat namelijk een diepere ongelijkheid schuil: niet alle personen of groepen beschikken over dezelfde middelen om hun project onder de aandacht te brengen, de regels van de overheid te begrijpen en aan de technische eisen ervan te voldoen. Naast onze eigen waarnemingen werd deze vaststelling ook gedaan door een aantal actoren op het terrein, zoals deze medewerker van het BRI-Co-project:

"Ik had de indruk dat er tijdens onze bijeenkomsten alleen maar experts aanwezig waren, of het nu maatschappelijk werkers waren of in ieder geval mensen uit het verenigingsleven, en één bewoner die mij ook wel een expert leek, of in ieder geval tijd had om hieraan mee te werken. Volgens mij heeft het BRI-Co-project zijn doelpubliek, namelijk de inwoners van een wijk die als kansarm beschouwd wordt, niet weten te bereiken. Zij waren er niet bij toen er mensen gezocht werden voor de tafels, maar het is een publiek dat moeilijk te mobiliseren is voor dit soort initiatieven. Ik kan me voorstellen dat niet alle inwoners van de wijk over de nodige taalvaardigheden beschikken

en de tijd hebben om zich met dit soort onderhandelingen bezig te houden."
(Buurtwerker, september 2022)

Deze situatie roept vragen op over welk beeld de overheid heeft van burgerparticipatie, zowel wat de vorm als de procedures betreft. Moet het aanmoedigen van mensen om zich in te zetten voor hun wijk en collectieve vormen van gebruik van de openbare ruimte voor te stellen, per se gepaard gaan met begeleiding door professionals, erkende verenigingen of politici die garant kunnen staan voor hun initiatief?

Wat gebeurt er in dit kader met initiatieven die gedragen worden door mensen die meer geïsoleerd zijn, een lager opleidingsniveau hebben of minder vertrouwd zijn met de voorschriften in de politieke en bestuurlijke wereld?

2. PARTICIPEREN, MAAR MET WELK DOEL? OF HOE BERUSTING TOT STAND KOMT: TWEE CASESTUDY'S

Als het om participatieve initiatieven gaat, hoor je vaak de bewering dat 'het proces net zo belangrijk is als het resultaat, of zelfs nog belangrijker'. Nochtans, als dit proces, zoals vermeld in de inleiding, tot doel heeft 'meer rekening te houden met de ervaringen en standpunten van de inwoners', welke waarde kunnen we er dan aan toekennen als het uiteindelijk niet leidt tot het inwilligen van de vragen van de burgers voor wie deze participatieve initiatieven bedoeld zijn?

Deze vraag werd ons indirect en herhaaldelijk gesteld door buurtbewoners die we ontmoet hebben tijdens de verschillende BRI-Co's. Vele van hen voelden een zekere gelatenheid over het toenemende aantal participatieve initiatieven waarbij ze gevraagd werden om hun ervaringen te delen, zonder dat dit leek te leiden tot concrete veranderingen die tegemoetkwamen aan hun bekommernissen.

Een vrouw bedacht zelfs het begrip 'wat-heeft-het-voor-zin-gevoel' om dit gevoel van ontmoediging te omschrijven: wat heeft het voor zin om je mening te geven – en daarmee een deel van jezelf bloot te geven – als er niet echt naar geluisterd wordt en er niets concreets mee gedaan wordt?

Deze vraag houdt ons al sinds het begin van het project bezig. Het leidde ertoe dat we herhaaldelijk stilgestaan hebben bij onze houding en ons vermogen

om ons in te zetten voor wat er na het BRI-Co komt: het omzetten van de individuele getuigenissen in gemeenschappelijke doelen en vervolgens in concrete acties.

Onze rol bestond er voornamelijk in dat we ons bewust lieten 'instrumentaliseren' door buurtbewoners en werknemers met weinig middelen en tijd om hun bekommernissen kenbaar te maken. We hebben geprobeerd om onze vaardigheden, onze positie als instelling en onze middelen ten dienste te stellen van de doelstellingen die door de betrokkenen vastgesteld waren.

Concreet was onze actie gebaseerd op zowel het ondersteunen van de relationele en collectieve dynamiek – onder meer door informele momenten te organiseren – als het ter beschikking stellen van diverse middelen: logistieke en financiële ondersteuning, bemiddeling, toegang tot institutionele netwerken, maar ook het creëren van een vorm van legitimiteit die de draagkracht van de eisen van de bewoners kan versterken.

Om te illustreren hoe het 'wat-heeft-het-voor-zin-gevoel' tot stand komt, stellen we hier twee situaties voor.

De eerste speelt zich af op gemeentelijk niveau, waar twee bewonersgroepen zich inzetten voor de heropening van een omheinde groene ruimte die al bijna vijftien jaar ontoegankelijk is.

De tweede betreft een mobilisatie van huurders van een Openbare Vastgoedmaatschappij (OVM), die geconfronteerd worden met gemeenschappelijke lasten die ze veel te hoog vinden en waarvan ze niet goed begrijpen hoe ze berekend worden. In beide gevallen waren wij betrokken bij de strijd die inmiddels al meer dan twee jaar aan de gang is en nog altijd voortduurt. Deze acties vergden heel wat inspanningen om de bevoegde instanties aan te spreken en tot actie aan te zetten, waarbij kleine overwinningen afgewisseld werden met heel wat teleurstellingen.

HET VERDONCKSTADION: DE HEROPENING VAN EEN GROENE RUIMTE DIE DOOR BUREAUCRATIE TEGENGEHOUDEN WERD

In december 2023 werd het BRI-Co-team ingeschakeld door de organisaties Front de Mères[3] en We Are Nature (WAN)[4] ter ondersteuning van de heropening van het Verdonckstadion, een groene ruimte die al meer dan vijftien jaar gesloten is voor de inwoners van een sterk verharde volkswijk in Anderlecht. Destijds hebben beide organisaties aangeklopt bij het gemeentebestuur, dat voorstelde om een burgerbevraging te organiseren om na te gaan of de openstelling van het terrein zou beantwoorden aan de behoeften van de wijk. Deze informatie stond nochtans al vermeld in de diagnose van het duurzame wijkcontract Scheut van twaalf jaar voordien.

De rol van de Federatie van de Maatschappelijke Diensten bestond er dan ook in om haar middelen in te zetten voor dit initiatief, door in februari 2024 een BRI-Co te organiseren. Deze bijeenkomst bevestigde dat de buurtbewoners willen dat dit terrein toegankelijk gemaakt wordt en als openbare ruimte voor de wijk gebruikt wordt.

Vanaf dat moment hebben de Federatie van de Maatschappelijke Diensten, We Are Nature en Front de Mères zich gezamenlijk ingezet om bij de bevoegde overheidsinstanties aan te kloppen, met als doel deze collectieve wens om te zetten in concrete verwezenlijkingen.

Wat in eerste instantie leek op een relatief eenvoudige en logische eis – de heropening van een ongebruikte groene ruimte in een wijk met een schrijnend

3 Front de Mères, dat in 2016 in Frankrijk opgericht is en in verschillende landen, waaronder België, actief is, is een oudervereniging die strijdt tegen discriminatie en geweld tegen kinderen uit volkswijken.

4 De vzw We Are Nature.Brussels is een vereniging die ontstaan is uit burgercollectieven die vragen om een einde te maken aan de vernietiging van natuurgebieden in Brussel.

tekort aan groen – bleek gaandeweg belemmerd te worden door een hele reeks obstakels.

Het eerste obstakel dook al vóór het BRI-Co op en had te maken met de noodzaak – voor de buurtbewoners en de gemobiliseerde organisaties – om te bewijzen dat hun eis legitiem was. Hoewel het maatschappelijke en ecologische nut van het stadion al aangetoond was in eerdere diagnoserapporten, werd van hen gevraagd om nogmaals het collectieve belang van het project te bewijzen.

In dit perspectief wees een van de activistes die zich inzetten voor de heropening van het Verdonckstadion op het belang om te kunnen steunen op intermediaire structuren om als legitieme gesprekspartner bij beleidsmakers erkend te worden – specifiek als vrouw van kleur: "*Het is triestig, maar de realiteit is dat we jullie (de Federatie van de Maatschappelijke Diensten) nodig hebben als garantie voor onze respectabiliteit*".

Tijdens deze lange maanden van inzet hebben we ook de institutionele complexiteit van deze kwestie goed kunnen inschatten. Hoewel het stadion op gemeentelijk grondgebied ligt, is het eigendom van een 'Société patrimoniale d'administration des bâtiments scolaires' (SPABS), een weinig bekende structuur die beheerd wordt door de Federatie Wallonië-Brussel (FWB), moeilijk te doorgronden is en bijzonder ondoorzichtig functioneert. Om te weten te komen wie de eigenaar van het terrein was, wie over de toekomst ervan kon beslissen en welke overheidsinstanties bevoegd waren om in te grijpen, was onderzoek nodig.

Een extra moeilijkheid was de traagheid van de besluitvormingsprocessen. Sinds de eerste stappen die in 2023 gezet werden, hebben de organisaties samen met het BRI-Co-team heel wat vergaderingen, interpellaties, ontmoetingen met de bevoegde instanties en sensibiliseringsacties georganiseerd.

Hoewel deze mobilisatie bepaalde vorderingen maakte, zoals de ondertekening van een tijdelijke overeenkomst om het stadion in de zomer van 2024 te openen, zijn deze vorderingen kwetsbaar gebleken. Na enkele maanden gebruik van het terrein, met activiteiten die zeer in de smaak vielen bij de buurtbewoners en zonder noemenswaardige incidenten verliepen, werd de overeenkomst eenzijdig opgezegd door de SPABS, waardoor het dossier opnieuw een onzekere toekomst tegemoet ging.

Deze reeks gebeurtenissen heeft ook de beperkingen aan het licht gebracht van een institutioneel discours dat gericht is op het streven naar dialoog. De gemeente Anderlecht heeft altijd benadrukt dat zij de voorkeur geeft aan overleg met de verschillende betrokken actoren. Deze houding leidde echter tot terughoudendheid om strengere maatregelen te nemen tegen de eigenaar van het terrein, zelfs toen de onderhandelingen in een impasse leken te geraken. Hoewel de sluiting van het stadion door de meeste actoren als een probleem gezien wordt, lijkt geen enkele instelling bereid om de politieke verantwoordelijkheid voor de heropening ervan volledig op zich te nemen.

In die zin roept deze mobilisatie vragen op over de geleidelijke verschuiving van bepaalde publieke verantwoordelijkheden naar de verenigingssector. Nadat de Federatie Wallonië-Brussel had afgezien van het rechtstreekse beheer van het stadion, lanceerde zij een oproep tot het indienen van blijken van belangstelling om een externe speler te vinden die de bezetting en de animatie van het terrein op zich zou kunnen nemen. Met andere woorden, de heropening van het stadion hing af van de vraag of een vereniging of een andere organisatie zich kandidaat zou kunnen stellen om het beheer ervan op zich te nemen. De voorwaarden die aan eventuele beheerders opgelegd werden, waren echter bijzonder streng: zorgen voor het onderhoud, de voorzieningen, de verzekeringen en de diverse kosten in verband met de exploitatie van de site, zonder noemenswaardige overheidsfinanciering.

Deze eisen hebben kandidaten ontmoedigd, waardoor de impasse bleef bestaan. Meer in het algemeen stellen die eisen de tendens in vraag om het

beheer van voorzieningen of ruimten die nochtans van algemeen belang zijn, toe te vertrouwen aan verenigingen die al in een kwetsbare positie verkeren.

Na meer dan twee jaar mobilisatie toont het dossier rond het Verdonckstadion aan dat vele mechanismen de doeltreffendheid van burgerparticipatie kunnen belemmeren. De ondoorzichtigheid van de instellingen, de versnippering van de verantwoordelijkheden, de herhaalde eisen om verantwoording af te leggen, de trage administratieve afhandeling en de geringe inzet van de overheid dragen ertoe bij dat een verzoek, waarover nochtans een brede consensus heerst, in een parcours vol onzekerheden verandert.

Precies door deze opeenstapeling van obstakels ontstaat geleidelijk aan dat eerder vermelde 'wat-heeft-het-voor-zin-gevoel': de indruk dat er, ondanks alle geleverde inspanningen, niets verandert.

TECHNISCHE ASPECTEN TEN KOSTE VAN DE HUURDERS: SOCIALE HUISVESTINGSMAATSCHAPPIJEN

Terwijl het voorbeeld van het Verdonckstadion de gevolgen van institutioneel immobilisme en de versnippering van overheidsverantwoordelijkheden aan het licht brengt, wijst de mobilisatie rond de kostenafrekeningen in de sociale huisvesting op een ander soort obstakel om zijn rechten te kunnen doen gelden: de moeilijkheid voor de betrokkenen om sterk technische regelingen te begrijpen, te betwisten en bij te sturen.

In augustus 2023 organiseerde de Federatie van de Maatschappelijke Diensten een BRI-Co in een sociale woonwijk op verzoek van het Steunpunt

SocialEnergie[5], dat op zijn beurt benaderd was door Équipes Populaires[6] dat in die wijk actief is.

Er waren toen verschillende problemen die de buurtbewoners bezighielden: de staat van de gebouwen, de communicatieproblemen met de Openbare Vastgoedmaatschappij (OVM), de beperkte toegankelijkheid van bepaalde diensten en vooral, het onbegrip door de voortdurende stijging van de huurlasten. De buurtbewoners begrepen niet welke bedragen van hen gevraagd werden en hoe die berekend werden, en vroegen om meer transparantie, maar ook om een rechtvaardigere verdeling van bepaalde lasten.

Al snel bracht de mobilisatie die volgt op het BRI-Co een eerste moeilijkheid aan het licht: het contrast tussen de praktijkkennis van de buurtbewoners en de professionele kennis van de instelling.

Tijdens een eerste bijeenkomst met de directie van de OVM in februari 2024 kregen de huurders en hun begeleiders – medewerkers van de Federatie van de Maatschappelijke Diensten en Équipes Populaires die het BRI-Co opvolgden – een toespraak te horen die bol stond van technisch jargon.

Wanneer een medewerkster van Équipes populaires aan de directie van de OVM vroeg om te bevestigen dat er werkzaamheden georganiseerd zouden worden voor het plaatsen van individuele watermeters – voor warm en koud water –, kreeg ze een antwoord dat ze maar moeilijk kon begrijpen:

5 Het Steunpunt SocialEnergie, onderdeel van de Federatie van de Maatschappelijke Diensten, is een ondersteuningsdienst voor eerstelijnswerkers in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Het biedt de nodige hulpmiddelen voor een volledigere, relevantere en efficiëntere opvolging op het vlak van energie en water.

6 Équipes Populaires is een Belgische sociaal-culturele beweging voor permanente educatie die actief is in Wallonië en Brussel. De vzw brengt burgers samen om armoede en ongelijkheden te bestrijden en om sociale rechtvaardigheid, het recht op huisvesting en de toegang tot energie te bevorderen.

Directeur: "*Ja, normaal gezien vernieuwen we alle 'speciale technieken'.*
Maatschappelijk werkster: "*Alle speciale technieken, wat betekent dat precies?*"
Directeur: "*Verwarming, warm water; afvoerleidingen, kranen, het zogenaamde grijs water en de vervanging van de toevoerleidingen.*"
Maatschappelijk werkster: "*Toevoerleidingen, wat zijn dat precies?*"
Directeur: "*Leidingen voor de toevoer van warm en koud water.*"

De antwoorden zijn gebaseerd op complexe procedures, normen en mechanismen, waarvoor gespecialiseerde kennis vereist is om ze te begrijpen. Doordat het debat zo technisch is, is het moeilijk om de aangehaalde problemen inhoudelijk te bespreken. Daardoor verschuift ook de aandacht naar het beheersen van de procedures in plaats van naar de concrete situaties waarmee de bewoners te maken hebben.

Het werk van Hélène Hatzfeld (2011) werpt licht op deze situatie door de aandacht te verschuiven van de eisen zelf naar de omstandigheden die bepalen of deze eisen al dan niet gehoord worden. In die zin onderzoekt de auteur de actiekaders die bepalen welke onderwerpen als legitiem beschouwd worden, welke argumentatievormen als aanvaardbaar geacht worden en welke actoren als bevoegd gezien worden om in het debat tussen te komen.

In dit geval vormt het technische taalgebruik van de directie van de OVM niet alleen een belemmering voor een goed begrip. Het bepaalt ook de voorwaarden voor het gesprek. De huurders worden zo geconfronteerd met een dialoogkader dat zij niet zelf bepaald hebben en waarvan zij de codes onvoldoende beheersen.

De uitdaging zit dus niet alleen in de toegang tot informatie of de mogelijkheid om het woord te nemen, maar ook in het vermogen om de categorieën, procedures en criteria te betwisten op basis waarvan de problemen gedefinieerd en besproken worden.

Zoals Hatzfeld benadrukt, beschikken institutionele actoren doorgaans over de macht om vooraf de grenzen te bepalen van wat onderhandelbaar is, terwijl gewone actoren eerst hun legitimiteit moeten aantonen om diezelfde grenzen te bepalen.

Deze kwestie van de kadering komt heel concreet tot uiting in het onderwerp zelf van de hier voorgestelde conflictsituatie. De kostenafrekeningen zijn gebaseerd op zeer complexe boekhoudkundige, technische en regelgevende mechanismen. Om de bedragen te begrijpen, moet men niet alleen bepaalde begrippen omtrent energieverbruik of waterdistributie beheersen, maar ook de specifieke regels kennen die van toepassing zijn op sociale huisvesting.

De formele toegang tot de documenten garandeert dus niet dat ze begrijpelijk zijn. In de praktijk hangt de uitoefening van het recht op informatie grotendeels af van de mogelijkheid om een beroep te doen op gespecialiseerde expertise, waardoor huurders afhankelijk worden van professionals die deze informatie kunnen vertalen en interpreteren.

Net als bij het Verdonckstadion brengt ook de mobilisatie rond de hoge bedragen van de gemeenschappelijke lasten aanzienlijke menselijke inspanningen en tijdsinvesteringen met zich mee. Tussen het eerste BRI-Co en de eerste beloftes is meer dan anderhalf jaar verstreken. In die periode moesten regelmatig permanenties voor de huurders georganiseerd worden, vergaderingen voorbereid worden, correspondentie opgevolgd worden, de betrokken diensten aangespoord worden, documenten geanalyseerd worden en de collectieve mobilisatie op lange termijn gehandhaafd worden.

Zonder de voortdurende steun van Équipes Populaires en de teams van de Federatie van de Maatschappelijke Diensten is het weinig waarschijnlijk dat de groep huurders erin geslaagd zou zijn om haar inzet op peil te houden tijdens een dergelijk langdurig en veeleisend proces.

CONCLUSIE: BEWONERS VAN VOLKSWIJKEN BELEMMERD IN HUN BURGERSCHAP

In het politieke discours krijgen bewoners van volkswijken vaak het verwijt dat ze 'politiek apathisch' zijn, zich weinig engageren of zogezegd geen belangstelling hebben voor democratie.

Om daar iets aan te doen, zet de overheid allerlei participatie-instrumenten in die vooral bedoeld zijn om de 'burgerparticipatie' te stimuleren, ongeacht of ze de leefomstandigheden van mensen effectief verbeteren (Blondiaux, L. en Sintomer, Y., 2009). De nadruk lijkt daarbij eerder op het proces dan op het resultaat te liggen.

De ervaringen met de BRI-Co's tonen nochtans de beperkingen van zo'n aanpak aan. Meer en meer participatie-instrumenten ontwikkelen zonder ernstig rekening te houden met wat de mensen ervan verwachten, dreigt het wantrouwen en de frustratie alleen maar te vergroten. Dat risico is des te groter voor doelgroepen die met dringende sociale problemen kampen en voor wie snelle, tastbare veranderingen van cruciaal belang zijn. Meer fundamenteel draagt participatieve democratie, wanneer ze mensen het geloof ontneemt dat ze werkelijk iets kunnen veranderen, bij aan het verder verdiepen van de democratische kloof die ze net zou moeten dichten (Loisel, M. en Rio, N., ibid.).

Bovendien verdient het beeld dat bewoners van volkswijken zich nauwelijks maatschappelijk engageren, een kritische blik. Zoals Marion Carrel (ibid.)

aantoont, ontwikkelen de bewoners van dergelijke wijken eigen vormen van meningsuiting en participatie, die vaak onzichtbaar blijven of als minderwaardig beschouwd worden. Het komt er dus niet zozeer op aan om zogenaamd passieve doelgroepen koste wat het kost te 'mobiliseren', maar wel om bestaande vormen van engagement te erkennen en naar waarde te schatten, en om rekening te houden met de sociale omstandigheden die bepalen in welke mate mensen hun stem kunnen laten horen.

Deze vaststellingen doen ons anders kijken naar de 'vertrouwenscrisis in de democratie'. Het vertrouwen lijkt immers niet zozeer te ontbreken in de democratie als principe, maar wel in de manier waarop ze in de praktijk toegepast wordt.

Het is de verantwoordelijkheid van de overheid om voldoende middelen ter beschikking te stellen, zodat mensen hun burgerschap kunnen uitoefenen. Debatteren, verschillende standpunten met elkaar confronteren en compromissen sluiten vergt tijd, middelen en geschikte ruimten. Een democratie die echt leeft, vraagt nu eenmaal inspanningen en verloopt soms traag.

Het is ook van fundamenteel belang om ervoor te zorgen dat mensen daadwerkelijk actie kunnen ondernemen. Daarbij moet rekening gehouden worden met de machtsverhoudingen en sociale, raciale en genderongelijkheden. Die bepalen immers mee hoe de overheid optreedt en wie de kans krijgt om zijn stem te laten horen, nog voordat er sprake is van participatie. De ervaringen die in het kader van de BRI-Co's gedocumenteerd zijn, leggen zo een paradox bloot die bewoners van volkswijken vaak formuleren: ze hebben het gevoel dat de overheid hen niet ernstig neemt en in de steek laat, net zoals hun wijken die er steeds meer verloederd bij liggen, maar toch worden ze regelmatig gevraagd om te 'participeren'. Maar hoe kunnen mensen deelnemen aan het democratische debat als ze niet eens erkend worden als volwaardige gesprekspartners?

Zonder veranderingen in de institutionele kaders en de besluitvormingsprocessen dreigen participatie-instrumenten oppervlakkig te blijven of zelfs de ongelijkheid in de mogelijkheden om invloed te hebben op beslissingen verder te vergroten. Echte participatie veronderstelt ook een daadwerkelijke verschuiving van de macht, en niet louter een schijnvertoning van inspraak.

Tot slot moeten we ook stilstaan bij onze eigen verantwoordelijkheid als verenigingen. Participatie stimuleren betekent meer dan ruimten creëren waar buurtbewoners mogen 'meedoen'. Het betekent ook dat we oog hebben voor wat zij zelf belangrijk vinden en dat we de middelen waarover we beschikken, inzetten om hun acties te ondersteunen.

Met andere woorden, het gaat er niet om participatie als doel op zich na te streven, maar om bestaande collectieve initiatieven te steunen wanneer die opkomen voor sociale en ecologische rechtvaardigheid.

De betrokkenheid moet dus van twee kanten komen. Bewoners nemen deel aan participatietrajecten, maar ook verenigingen moeten, voor zover ze dat kunnen, mee hun schouders zetten onder de strijd en de bekommernissen van bewoners van volkswijken en gemarginaliseerde maatschappelijke groepen. Ze kunnen daarbij bijvoorbeeld hun eigen geloofwaardigheid inzetten om de eisen van de buurtbewoners kracht bij te zetten.

Die denkoefening is vandaag meer dan ooit nodig, nu de fundamenten van de sociale welvaartsstaat zwaar onder druk staan. Wie de democratische participatie van bewoners van volkswijken wil ondersteunen, moet ook bereid zijn om actief hun stem te laten horen tegenover machtige instellingen. Alleen door mee te werken aan een beter machtsevenwicht kunnen we de voorwaarden scheppen waaronder mensen hun burgerschap effectief kunnen uitoefenen.

BIBLIOGRAFIE

BENZAOUIA Mohamed en VAN GYZEGEM Thyl (2017). 'Derrière les lieux communs', *Bruxelles en Mouvement*, nr. 287, Bruxelles : Inter-Environnement Bruxelles (IEB). Beschikbaar op: https://www.ieb.be/IMG/pdf/bem287_03-04-17.pdf

BERGER Mathieu (2019). *Le temps d'une politique. Chronique des contrats de quartier bruxellois*. Brussel: CIVA, 226 p. ISBN 978-2-930391-56-4.

BERGER Mathieu en CHARLES Julien (2014). 'Persona non grata. Au seuil de la participation'. In: *Les limites de l'inclusion démocratique*. Louvain-la-Neuve: De Boeck Supérieur, p. 5-36.

BLONDIAUX Loïc (2001). 'Démocratie locale et participation citoyenne : la promesse et le piège'. *Mouvements*, 18(5), 44-51. Beschikbaar op: https://doi.org/10.3917/mouv.018.0044

BLONDIAUX Loïc (2011). 'Un bilan des recherches sur la participation du public en démocratie : beaucoup de bruit pour rien ?' *Participations*, nr. 1, p. 8-35.

BLONDIAUX Loïc en SINTOMER Yves (2009). 'L'impératif délibératif'. *Rue Descartes*, vol. 63, nr. 1, p. 28-38.

CARREL Marion (2013). 'Faire participer les habitants ? Citoyenneté et pouvoir d'agir dans les quartiers populaires'. Lyon: ENS Éditions, coll. 'Gouvernement en question(s)'.

CHERIFI Toufik, DE SANTOS Joaquin en VLEMINCKX Justine (2025). 'Les réparations matérielles et symboliques : l'exemple du BRI-Co en Région bruxelloise', *Secouez-vous les idées*, nr. 130, pp. 36-40.

DEMOTIER Pierre (2023). 'BRI-Co : (p)réparations dans les quartiers', *Cesep*, 83 p.

DUPONT Anne-Sophie (2022). 'Crise du logement : analyse'. Brussel: Rassemblement Bruxellois pour le Droit à l'Habitat (RBDH). Beschikbaar op: https://rbdh-bbrow.be/IMG/pdf/Analyse-RBDH-Anne-Sophie-Dupont-Crise-du-logement-decembre-2022.pdf

GARNIER Jean-Pierre (2008). 'Scénographies pour un simulacre : l'espace public réenchanté', *Espaces et sociétés*, 134(3), 67-81. Beschikbaar op: https://doi.org/10.3917/esp.134.0067

HATZFELD Hélène (2011). 'Les légitimités ordinaires. Au nom de quoi devrions-nous nous taire ?' Parijs: L'Harmattan, coll. 'Questions contemporaines', 272 p.

LOISEL Manon en RIO Nicolas (2024). 'Pour en finir avec la démocratie participative', Parijs: Textuel, coll. 'Petite encyclopédie critique', 192 p.

VAN CRIEKINGEN Mathieu (2006). 'Welke toekomst voor de Brusselse centrumwijken?' *Brussels Studies*, nr. 1, online geplaatst op 12 december 2006. Beschikbaar op: http://journals.openedition.org/brussels/298

VLEMINCKX Justine, CHERIFI Toufik en ANGÉ Chloë (2023). 'Gemeenschapsactie op wijkniveau. Het BRI-Co-project'. *Tijdschriften van het actieonderzoek*, nr. 15. Brussel: Federatie van de Maatschappelijke Diensten (FdSS).

NOTITIES

TIJDSCHRIFTEN VAN HET ACTIEONDERZOEK

Alle Nederlandstalige Tijdschriften van het actieonderzoek zijn terug te vinden op www.fdss.be/nl/publicaties/#actieonderzoek-tijdschrift
Als je met de post graag een gratis papieren versie van het Tijdschrift van het Actieonderzoek ontvangt, stuur dan gerust een mailtje naar: recherche@fdss.be. Opgelet: niet alle Tijdschriften van het Actieonderzoek zijn beschikbaar in het Nederlands.

# 18	**Étudiantes et sugar dating : réalités, enjeux et pistes pour le travail social** 2026
# 17	**L'aller-vers en terrain de cyberprostitution** 2025
# 16	**Maatschappelijk werk in tijden van digitalisering** 2024
# 15	**Gemeenschapsactie op wijkniveau. Het BRI-Co-project** 2023
# 14	**Outreachend werken binnen een specifiek grondgebied. Het project rond de Buurtactierelais** 2023
# 13	**Prévenir le surendettement via des ateliers collectifs, retour sur un dispositif** 2022
# 12	**Prostitution et accès aux droits. La portée politique du travail social** 2022
# 11	**Prostitution et accès aux droits. La portée démocratique du travail social** 2022
# 10	**Allo? Aide sociale. Un numéro vert de crise devenu un outil social d'accès aux droits** 2021
# 9	**Un accueil social de première ligne pour favoriser l'accès aux droits. Non-recours et sous-protection sociale** 2020
# 8	**Un accompagnement comme un autre ? Travail social et prostitution** 2019

# 7	**Travailler le social à l'échelle des quartiers. L'action communautaire en chantier** 2019
speciaal nummer	**Les marches des communs et des réparations de 2017 – Petit détour d'expérience** 2017
# 6	**L'aide alimentaire à Bruxelles** 2016
speciaal nummer	**Mettre de l'énergie dans le social – le métier d'accompagnateur énergie** 2015
# 5	**Les réalités de l'usager** 2015
# 4	**Connaissance du secteur et orientation dans les services associatifs existants** 2015
# 3	**Construction du lien et temporalités de la relation d'aide** 2015
# 2	**Les représentations du métier d'assistant social** 2015
# 1	**Les enjeux de l'accueil** 2015

Een publicatie van de vzw Federatie van de Maatschappelijke Diensten (FdSS),
Gheudestraat 49 - 1070 Brussel

Verantwoordelijke uitgever: Céline Nieuwenhuys

Alle rechten voorbehouden • Wettelijk depot september 2026

FdSS
FEDERATIE van de MAATSCHAPPELIJKE DIENSTEN

Met de financiële steun van Vivalis

vivalis .brussels